

Dussen, W. J. van der, *Geschiedenis en beschaving. Kritische opstellen over verleden, heden en toekomst*, Simissen, H. G. J. M., Wessels, L. H. M., Schuyt, C. J. M., ed. (Hilversum: Verloren, 2005, 351 blz., €29,-, ISBN 90 6550 893 7).

In 2005 nam Jan van der Dussen afscheid als hoogleraar Cultuurwetenschappen, in het bijzonder filosofie en cultuurgeschiedenis aan de faculteit cultuurwetenschappen van de Open Universiteit Nederland. Daarnaast was hij ook lid van de gemeenteraad van Heerlen voor de VVD. Beide activiteiten klinken door in de negentien artikelen uit 1982-2004 die in de bundel voor deze gelegenheid bijeen zijn gebracht. Soms werden zij in minder bekende tijdschriften gepubliceerd en bereiken dus nu een breder publiek. Oorspronkelijk in het Engels verschenen stukken zijn hier vertaald, de Nederlandse werden door de auteur bewerkt zonder grote inhoudelijke wijzigingen. Bovendien was een aantal al een bewerking van eerdere publicaties. Van der Dussen is op vier terreinen actief geweest en dat is aan de indeling van het boek te zien. Ten eerste de historiografie, ten tweede de studie van de Engelse geschiedfilosoof R.G. Collingwood, dan cultuurfilosofische vraagstukken en tenslotte 'verantwoordelijkheid en vrijheid', waar actueel politieke kwesties vanuit liberaal perspectief worden besproken.

In deze laatste gedeelten gaat het om de moord op het Russische liberaal-democratische Doema-lid Galina Starovoitova, de oorlog in het voormalige Joegoslavië en de bombardering door de NAVO van Servië (een verdedigingsorganisatie die nu bij uitzondering aanvallend optrad). Hier komt een thema aan bod dat Van der Dussen met regelmaat bespreekt: namelijk dat het Westen totaal verrast werd door het in Oost-Europa na de val van het communisme weer optredende nationalisme. Het liberalisme richt zich op een pragmatische oplossing van problemen en wil niet vanuit zogenaamd morele motieven (die vaak eigenbelang kunnen verbergen) handelen. De auteur ziet het Srebrenicarapport van het NIOD dan ook in dit opzicht als een mislukking. Wel worden de goede moralistische motieven erin besproken en wat fout is gegaan, maar niet de historische dimensie (de erfenis van de Tweede Wereldoorlog) of de kracht van de nationalistische motieven. Deze problemen duiken ook op waar hij universeel geldende mensenrechten bespreekt, die nu door sommige moslimlanden uit de Derde Wereld worden betwist. Het is verrassend in dit verband een goed geïnformeerd historisch artikel over de Armeense hervormingen in 1913-1914 en de betrokkenheid van Nederland bij de kwestie in het boek te lezen.

Op historiografisch terrein schreef Van der Dussen over Herodotus en Thucydides als geschiedschrijvers en hun methode waarbij de eerste vooral door Collingwood is gevierd. Arnold Toynbee en zijn enorme *Study of history* vormen een ander onderwerp. Het exemplaar van P. Geyl met vooral door nationalistische gevoelens geïnspireerde eigenhandige aantekeningen in de marges wordt hierbij betrokken. Scherp haalt Van der Dussen in zijn kritische artikel uit 1982 over de 'nieuwe' AGN uit naar de theoretische overwegingen

in de inleidingen tot diverse delen door A. M. van der Woude. Hij meent dat deze elders een ‘nogal simpele positivistische en inductivistische wetenschapsopvatting van negentiende-eeuwse snit’ (51) erop na hield, die nu in dit werk doorklinkt. Bovendien zou hij veel te veel op Braudels toch speculatieve theorieën leunen en concludeert dat ‘overwegingen van modieuze aard de redactie niet geheel vreemd zijn geweest’ (55). Theorie en methodologie worden hier volgens hem door elkaar gehaald, een verwarring die een gevaarlijke reïficatie van theoretische begrippen tot gevolg zou kunnen hebben.

Het belangrijkste deel van deze bundel bestaat echter uit geschiedfilosofische studies, waarin bestudering en inspiratie van Collingwoods gedachtengoed, in het bijzonder wat zijn ‘re-enactment’ theorie betreft, voorop staat. Dit zijn nadere uitwerkingen en hernemingen van onderdelen uit Van der Dussens proefschrift uit 1980, dat aan Collingwood was gewijd. Volgens de auteur behoorde deze niet tot een school en heeft hij geen school gemaakt. Zijn werk bevat geen ‘methode’ om tot betrouwbare historische kennis te komen, maar een filosofische theorie omtrent de mogelijkheid van historische kennis. Een herhaald pleidooi voor filosofie van de geschiedenis met Collingwood als leidsman klinkt door deze gedeelten. In een artikel uit 1984 worden daarom de theoretische overwegingen van Jan Romein afgeserveerd, die zich afzette tegen de geschiedfilosofie en zijn theoretische geschiedenis tussen deze benadering en de praktische geschiedbeoefening opstelde. Dat Van der Dussen hem (met andere historici) daarbij in de hoek zette, omdat Romein zich als ‘positivist’ niet bewust zou zijn geweest van zijn gebrek aan filosofische achtergrond is niet erg gelukkig en het verdict dat door de filosofie uit zijn theoretische geschiedenis te bannen deze tot mislukken is gedoemd moet twijfelachtig worden genoemd. Andere artikelen behandelen de tegenwoordige uitholling van het vooruitgangsbegrip, samen te vatten onder de lege leus van een multinational: ‘let’s make things better’ zonder nader te stipuleren wàt precies. Ook hier is het onder meer Collingwood geweest, die al het groeiende onvermogen een zinvolle relatie tussen verleden en toekomst te onderhouden heeft gesignaleerd.

Deze bundel biedt een goede gelegenheid weer kennis te maken met het werk van Van der Dussen, dat zeker aanleiding zal geven tot nieuwe discussie.

E.O.G. Haitsma Mulier

Sanden, W. A. B. van der, *Reuzenstenen op de es. De hunebedden van Rolde* (Erfgoed in Drenthe I; Zwolle: Waanders, 2007, 223 blz., €19,95, ISBN 978 90 400 8367 9).

De titel van dit boek doet vermoeden dat ik met een archeologische verhandeling over twee hunebedden bij het Drentse Rolde van doen hebben. Maar zodra ik het rijk geïllustreerde boek snel doorblader om een eerste indruk te krijgen, ontdek ik tot mijn verrassing geen eindeloze serie plaatjes van opgravingsplattegronden, potscherven en vuurstenen werktuigen. Dit boek gaat duidelijk over iets anders. Het gaat over de 'belevingsgeschiedenis' van twee markante hunebedden in het Drentse essenlandschap.

Hunebedden behoren als megalithische 'grafmonumenten' van de zogenaamde trechterbekercultuur (3400-3200 v.Chr.) tot de meest in het oog springende archeologische verschijnselen in het huidige landschap. Ze zijn als relict van deze vroege, landbouwende gemeenschap zichtbaar en imponeren door het formaat van de stenen waaruit ze zijn opgebouwd. De monumenten hebben binnen (en buiten?) de trechterbekergemeenschap zonder twijfel een belangrijke rol gespeeld. Maar Wijnand van der Sanden laat in dit boek zien hoe de 'stenhopen' ook daarna een rol hebben gehouden als betekenisvolle elementen in het landschap. Het is, zoals de auteur in de inleiding aangeeft, een diepgravend onderzoek naar wat deze megalieten in de loop der eeuwen hebben doorgemaakt, naar hoe mensen er vanuit verschillende perspectieven, met verschillende opvattingen naar hebben gekeken. *Reuzenstenen op de es* sluit hiermee aan op het concept van de 'culturele biografie van het landschap' waarin het lange termijnperspectief op de dynamiek van het gebruik van het landschap centraal staat en dat de laatste jaren in archeologische kringen aan populariteit wint. Dit boek beschrijft in feite een 'culturele biografie van twee grafkelders'.

Om deze biografie te kunnen schrijven, heeft de auteur alles gebruikt wat er over deze hunebedden te vinden viel. Het wordt, zoals hij zelf waarschuwend aankondigt, '[...] een intensief bezoek en er is weinig waar ongezien aan voorbij wordt gegaan. Zelfs niet aan de bomen (de verdwenen bomen inclus), de borden en de grenspalen. En elke hunebedsteen wordt minstens tweemaal omgedraaid. Bij wijzen van spreken dan'. De lezer die vervolgens via het Rolder kerkje op weg gaat naar de hunebedden komt daar dan ook snel achter: 'Het door steunberen en spitsboogvensters gelede schip wordt aan de oostkant afgesloten door een vijfhoekig koor en aan de westkant geschraagd door een stoere toren die bestaat uit vier door 'waterlijsten' gescheiden, naar boven toe telkens iets inspringende bouwlagen, met als bekroning de spits die al van ver als die van Rolde te herkennen is'. Een zin als deze is typerend voor de detaillering en stijl die in het hele boek te vinden is. Een dergelijke detaillering brengt het risico met zich mee dat de lezer na een aantal pagina's afhaakt, maar gelukkig blijft het een aangenaam bezoek, begeleid door een bevlogen gids die stukje bij beetje allerlei facetten toevoegt aan het verhaal over de hunebedden en de omgeving waarin zij liggen.